

5. ОНОВЛЕНІ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ 6-11 КЛАСІВ

5.1. Методичні рекомендації з навчання учнів історії, основ правознавства, громадянської освіти

О.І.Пометун,

член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Т.О.Ремех,

кандидат педагогічних наук, завідувач відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Ю.Б.Малієнко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Одним із викликів сьогодення в українській освіті є зміст навчальних програм низки шкільних предметів та інтегрованих курсів для 6-11 класів. Із метою їх оновлення Наказом Міністерства освіти і науки України за №521 від 03 червня 2022 року утворено відповідні робочі групи, до складу яких було залучено науковців, галузевих фахівців, викладачів закладів вищої освіти та післядипломної педагогічної освіти, методистів, вчителів, представників громадських організацій тощо. Оновлення змісту зазнали програми, зокрема таких предметів / курсів як «Захист України», «Зарубіжна література», «Історія України», «Основи правознавства», «Громадянська освіта» та ін. Коротко охарактеризуємо зміни в навчальних програмах предметів і курсів історичної та суспільствознавчої галузі.

Курси «Історія України» (7-11 класи). «Всесвітня історія» (10-11 класи).

Оновлення змісту шкільних курсів історії зумовлено викликами сьогодення, пов'язаними з повномасштабною агресією РФ проти України. Теоретичним підґрунтям змін стали досягнення української історіографії, сучасних імперіологічних студій, соціокультурних наукових розвідок практик повсякдення. Найбільших змін зазнали програми з історії України.

Оновлені програми об'єднані такими методологічними ідеями:

- увиразнення процесу формування української політичної нації, консолідації українського суспільства у минулому та сьогоденні (стосується як історії України, так і всесвітньої);
- формування імперського дискурсу змісту історії України ХХ-ХІ ст.; СРСР/РФ – держави імперського типу; виклад подій в широкому

контексті європейської та світової історії/ державотворчих процесів і міждержавних стосунків/багатоаспектності та полікультурності.

Цілісність програм забезпечується також наявністю наскрізних понять і положень, наприклад: соціальні, етнічні, релігійні групи та простір їх взаємодії; пропаганда як інструмент/механізм влади; пасивні та активні форми спротиву; стратегії виживання людини в різних історичних ситуаціях; забезпечення/порушення прав людини тощо.

Зазначимо, що зовнішній ефект збільшення програми не свідчить про її перевантаження. Навпаки – про перезавантаження. Багато положень попередньої програми потребували конкретизації і нових акцентів.

Кілька зауваг.

У коротких характеристиках змін акцентуємо вашу увагу лише на нових важливих положеннях програм. У програмах з історії України 10-11 кл. оновлені орієнтовні теми для есе, практичних, творчих робіт. В умовах пріоритету дистанційного навчання така діяльність розширює простір взаємодії дитини і педагога. Новим складником стала рубрика «Позакласне читання», яка презентує класичну і сучасну українську літературу, дотичну історичним подіям і явищам, що стане у пригоді всім, хто бажає збагатити свою джерельну базу.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 7 клас

Розділ 1. Виникнення Русі-України

Запропонована принципово нова тема: «Діяльність військово-торгових груп норманів-русі у Східній Європі. Осідання русі на Середньому Подніпров'ї». Відповідно діяльнісна частина доповнена поняттям «русь» – це етнонім, самоназва військово-торгової групи норманів, яка осіла на Середньому Подніпров'ї.

Розділ 2. Русь-Україна наприкінці X – у першій половині XI ст.

У змісті розділу історично коректніше подані імена великих князів Володимир Святославович (Великий) та Ярослав Володимирович (Мудрий). Вилучено поняття «федеративна монархія».

Розділ 3. Русь-Україна у другій половині XI – першій половині XIII ст.

Застаріле положення: «Передумови та причини політичного дроблення Русі-України», замінено на: «Поліцентричність руської державності в другій половині XI – першій половині XIII ст.». Відповідні зміни – в діяльнісній частині. Хронологія доповнена датою Вишгородського з'їзду князів.

Розділ 4. Галицько-Волинське князівство («Держава Романовичів») кінця XII – середини XIII ст. Королівство Руське середини XIII–XIV ст.

Розділ має оновлену назву і зміни в початковому періоді держави. Термінологія доповнена дефініцією «хан».

Розділ 5. Руські землі у складі сусідніх держав (середина XIV – початок XVI ст.). Кримське ханство

З назви розділу вилучено поняття «удільні князівства». Для увиразнення державотворчих процесів зміст розділу доповнено такими питаннями: «Русь як окремих регіон у Польському королівстві. Луцький з'їзд монархів. Руські землі

в суперництві Польщі та Литви. Формування русько-української шляхетської еліти. Привілей Казимира IV 1447 р. Культура населення русько-українських земель як система цінностей».

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 8 клас

Розділ 1. Землі України у складі Речі Посполитої (XVI – перша половина XVII ст.).

Закцентовано увагу на суб'єктності українських воєводств у складі Речі Посполитої, роль цієї держави в розвитку тогочасного українського суспільства. Задля розвантаження розділу з його змістової частини вилучено такі теми: «Полемічна література», «Церковні собори в Бересті 1596 р.», «Розкол православної церкви», а з термінологічної частини – поняття «оренда», «панщина». Тему «Боротьба за відновлення православної ієрархії» подано у редакції «Відновлення православної ієрархії».

Розділ 2. Становлення українського козацтва (XVI – перша половина XVII ст.).

Увиразнено процес формування козацького стану з вихідців із багатьох соціальних груп із різною політичною культурою, цінностями та життєвими стратегіями.

Звертаємо увагу на переформатування змісту програми. У розділі 3 подано теми, пов'язані Козацькою революцією середини XVII ст. та «Руїною». Розділ 4. Козацька Україна (Гетьманщина) другої половини XVII – початку XVIII ст. висвітлює політичні, соціально-економічні зміни, які відбулися на українських землях внаслідок Козацької революції, розкриває становище етнічних та релігійних груп, православної церкви та її духовенства.

Розділ 3. «Козацька революція середини XVII ст. і війна за суверенітет козацької держави другої половини XVII ст.»

Автори оновленої програми відійшли від поняття «Національно-визвольна війна» і застосовують нове «Козацька революція». Козацька революція мала соціально-економічні причини, захищала православну віру, змінила на завойованій козаками території політичний стан і політичну еліту (зі шляхетської на козацьку).

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 9 клас

Повторення. Вступ.

Навчальний матеріал подано на тлі європейської історії: «Відлуння європейських подій XVIII ст. в Україні. Вплив Французької революції 1789 р. на ідейний клімат Центрально-Східної Європи». Актуалізовано поняття «російське самодержавство як політична система».

Розділ 1. Українські землі у складі Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Теми розділу сформульовано так, щоб учні/учениці від початку зрозуміли сутність російської політики в Україні: «Нові російські порядки: імперське освоєння українського простору. Чиновницький апарат у відносинах з центральною імперською владою і місцевим населенням».

Подано непросту, але важливу теоретичну частину «Нації та націоналізм у сприйнятті людей XIX століття. Політичне та етнічне розуміння нації. «Українське питання» в баченні російської влади й громадськості. Імперська «теорія офіційної народності» («православ'я – самодержавство – народність»)).

Розділ 2. Українські землі у складі Австрійської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Теми сформульовано в імперіологічному контексті: «Адміністративно-територіальний устрій українських регіонів у складі Австрійської імперії. Організація імперської влади». Розділ має цікавий міжпредметний приклад «Дискусія про абетку (кирилиця чи латиниця) в Галичині».

Розділ 3. Повсякденне життя та культура України кінця XVIII – першої половини XIX ст.

Розділ актуально деталізує соціокультурний розвиток (Сільська й міська забудова. Типовий одяг дворянина (шляхтича), селянина, міщанина, купця. Публічна і приватна гігієна. Емансипація селянства. Становище жінки). Важливими є доповнення поліетнічного змісту:⁶ «Національно-культурне життя на теренах України поляків, росіян, євреїв, німців, кримських татар. Єврейські «штетли»».

Розділ 4. Українські землі у складі Російської імперії в другій половині XIX ст.

Зміст розділу оптимально поєднує наскрізні положення: творення модерної національної спільноти, український національний рух; реакція російської громадськості й імперської влади на розвиток українського руху (Валуєвський циркуляр і Емський указ); польський, єврейський та кримськотатарський рухи в Україні. Польське повстання 1863–1864 рр. та його наслідки для поляків і українців. Громадсько-політичне та культурне життя єврейського населення: ортодокси та асимілятори. Сіонізм.

Розділ 5. Українські землі у складі Австро-Угорщини в другій половині XIX ст.

У контексті консолідація української нації запропоновано нові питання: «Налагодження контактів Київської громади з галицькими народовцями. Зародження ідеї «соборної України»».

Розділ 6. Україна початку XX століття перед викликами модернізації.

Зміст розділу розвантажено вилученням фактичних повторів «Особливості соціально-економічного розвитку», «Наростання політичної напруженості».

---

⁶більше див.: Малієнко Ю. Реалізація полікультурного підходу в змісті Державного стандарту базової середньої освіти. Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта — 2021: інновації в освіті в контексті європеїзації та глобалізації: матеріали V Міжнародної наук.-практ. конференції (Київ, 27-28 травня 2021 р.) / Інститут педагогіки НАПН України / за заг. ред. О. І. Локшиної. Тернопіль : Крок, 2021. С. 238-240. URL : https://lib.iitta.gov.ua/727871/1/2%2021_full.pdf

Оптимізовано, порівняно з попередньою програмою, теми: «Українці в російській революції 1905–1907 рр.», «Український національний рух і його опоненти в умовах пореволюційної (століпінської) реакції 1907–1914 рр.»

Розділ 7. Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX ст.

Зміст і результати оновлюються темами: «Громада як форма організації сільського населення, відмінність української сільської громади від російської общини. Роль церкви й духівництва у формуванні основ новочасного українського суспільства. Розширення просторів світського життя (секуляризація)».

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 10 клас

Розділ 1. Україна в роки Першої світової війни.

Воєнний зміст програми доповнено наступними важливими питаннями: «Пропаганда/механізми дії пропаганди протиборчих сторін з формування «образу ворога». Окопний побут, стратегії виживання цивільного населення. Антиукраїнська діяльність російської царської влади. Антиєврейські погроми російської армії в Галичині». Це дає право учительці/учителю зменшити час на висвітлення воєнних дій і сконцентрувати увагу дітей на долі людини під час війни.

Розділ 2. Українська революція, розпад Російської імперії та постання національної держави Української Народної Республіки.

Власне у назві розділу розставлені основні його акценти. Утворення Української Народної Республіки свідчило про те, що революція досягла своєї мети. Такий державницький підхід дає змогу дитині краще зрозуміти сутність збройної агресії та окупації України більшовицькою Росією.

Для підкреслення поліетнічного характеру подій Української революції запропоновано Закон УНР «Про національно-персональну автономію».

Розділ 3. Боротьба за українську державність.

Перманентність більшовицької агресії конкретизована формулюванням: «Відновлення збройної експансії РСФРР в Україну». Постанова УСРР розглядається як результат реімперіалізації, тому поняттєва частина зазнала відповідних змін.

Розділ доповнено наступними темами: «Міжетнічні відносини в Україні 1917–1921 рр. Українофобія/російський шовінізм. Антиєврейські погроми. Особлива слідча комісія для розслідування протиєврейських погромних дій при Раді народних міністрів УНР. Повсякдення в умовах революцій та воєн: індивідуальний досвід, моральні виклики. Політична і трудова еміграція».

Розділ 4. Україна у складі тоталітарної імперії СРСР.

Тема «Формальний та реальний статус УСРР у «договірній федерації» радянських республік СРСР» конкретизована тезою: «Привласнення союзним центром суверенітету України». У контексті зламу неп вивчатиметься голод 1928-1929 рр., за допомогою якого радянська влада апробувала політику/механізм терору голодом.

Дослідження учнями/ученицями тем, пов'язаних з розкуркуленням, насильницькою колективізацією, Голодомором 1932-1933 рр.,

деталізуватиметься наступним змістом: «Пасивні і активні форми опору, суспільно-політичні настрої населення України. Прояви національної свідомості, антиімперські, антирадянські/антисовєтські настрої в УСРР. Особливості розподілу продовольства: внутрішньосоюзні та експорт. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид українського народу. Злочинці».

Пропаганду програма витлумачує як: ідентифікацію, демонізацію, дегуманізацію «образу ворогів» – «куркулів», «попів», «петлюрівців».

Розділ 6. Україна в роки Другої світової війни.

Традиційний набір воєнних тем має важливі доповнення: «Депортації німців та інших народів з території України (у контексті початку німецько-радянської війни). Інші злочини радянського режиму».

З-поміж різних умінь діти вчитимуться висловлювати аргументовані судження щодо відповідальності комуністичного і нацистського тоталітарних імперських режимів за розв’язання Другої світової війни, здійснення злочинів агресії, масових репресій.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 10 клас

Розділ 1. Передумови Першої світової війни. Війна та революції.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності увиразнюється українським контекстом: «Розпад багатонаціональних імперій і утворення нових незалежних держав у Європі. Брестський мирний договір Російської Соціалістичної Федеративної Радянської/Советської Республіки (РСФРР/РСФСР) з державами Четверного союзу, визнання Української Народної Республіки (УНР)», за яким більшовицька Росія зобов’язалася визнати незалежність УНР і владу Української Центральної Ради.

Важливим є введення поняття «геополітика», дослідження передумов розпаду багатонаціональних імперій і створення національних держав.

Розділ 3. Провідні держави світу в міжвоєнний період.

Понятійна частина доповнена дефініціями: «авторитаризм», «авторитарна модель модернізації», «нова економічна політика (неп)», «коренізація» – інтегративними з історією України. Важливою для розуміння витоків тоталітаризму є тема: «Повоєнне зближення Веймарської Німеччини та СРСР».

Розділ 6. Передумови Другої світової війни.

У змісті навчально-пізнавальної діяльності обґрунтовано вміщено тему: «Економічне, політичне та воєнне співробітництво між радянським/советським та нацистським режимами у 1933 –1941 рр.» У рубриці «Розуміти»: наслідки порушення міжнародного права під приводом «захисту співвітчизників» в країнах Європи; характер й зміст воєнно-політичної та економічної співпраці між нацистською Німеччиною і Советським Союзом, які були стратегічними союзниками напередодні та на початку Другої світової війни.

Розділ 7. Друга світова війна

Перелік понять доповнено дефініцією «лендліз». І донині– це символ об’єднаної боротьби народів і країн проти тоталітарної агресії.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 11 клас

Розділ 1. Україна в повоєнний період

Понятійна частина обґрунтовано доповнена дефініціями: «державний антисемітизм», «національно-визвольний, антиімперський характер опору УПА та націоналістичного підпілля в різних регіонах УРСР».

Розділ 2. Україна в умовах десталінізації.

Тема «Передача Кримської області до складу УРСР» деталізована важливими фактами: «Соціально-економічна інтеграція Кримського півострова з Україною. Міграції, зміни національного складу населення. Спроби проведення «українізації». Становище кримськотатарського народу у місцях депортації та їх боротьба за повернення на батьківщину».

Розділ 4. Відновлення незалежності України, розпад СРСР.

У темі: «Проблеми ядерної безпеки УРСР. Чорнобильська катастрофа: обставини, наслідки, приховування владою інформації. Вплив на суспільну свідомість» катастрофа на ЧАЕС розглядається як злочин радянської влади.

Нові аспекти розділу: необхідність відновлення замовчуваних сторінок історії України; ціна перебування України в складі СРСР: масштаби територіальних, людських, духовних, культурних втрат; закономірність процесів розпаду СРСР як імперії та відродження національної держави України.

Розділ 6. Європейський вибір України. Російсько-українська війна.

Нові теми розділу, зумовлені воєнними реаліями сьогодення. Геополітичний вибір України та політика реімперіалізації Росії. Матеріал розділу – багатоаспектний, охоплює події від 2014 р. – дотепер. Наведемо лише окремі тези. Україна в імперській доктрині «русского мира». Політичні, економічні, інформаційні та інші засоби тиску на Україну. Геноцидні дії російської влади проти України; національний опір окупантам; міжнародна підтримка України. Ядерний шантаж. Російська пропаганда як інструмент війни і геноциду. Міф про «денацифікацію України». Протидія України російській пропаганді та дезінформації. Консолідація української політичної нації.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 11 клас

Розділ 1. Облаштування повоєнного світу.

В інтегративній темі: «Україна – співзасновниця ООН» наша держава постає як суб'єкт міжнародного права. Зміст розділу доповнено темами: «Корейська війна 1950-1953 рр.», «Карибська криза 1962 р. і загроза ядерної катастрофи».

Розділ 3. Держави Центрально-Східної Європи: трансформаційні процеси

Зміст доповнено постатями: Даля Грибаускайте, Анджей Дуда.

Розділ 5. Міжнародні відносини.

Передбачена нова тема: «Російсько-українська війна. Міжнародна «антипутінська коаліція». Деталізація у тезах: «Імперська зовнішня політика Російської Федерації. Недієвість політики «умиротворення» агресора». Понятійну частину доповнено дефініціями: «гібридна війна», «концепція «русского мира», «рашизм».

Предмет «Основи правознавства» (9 клас)

Зміст оновленої навчальної програми побудовано за новою логікою—вивчення предмета розпочинають із таких основоположних понять як людська гідність, свобода, рівність, справедливість, акцентуючи увагу на тому, що людина є найвищою соціальною цінністю демократичного суспільства.

У пояснювальній записці навчальної програми додано:

- короткий опис змісту й основних положень кожного розділу програми з метою показати вчителю логіку побудови та розгортання навчального матеріалу, зацентувати його увагу на основних його питаннях;

- таблицю з розлогим описом компетентнісного потенціалу предмета як обов'язкового елемента навчальних програм (такі таблиці наявні в навчальних програмах з усіх предметів і курсів 6-11 класів).

У змісті програми у зв'язку з новою логікою його побудови:

Оновлено назву двох розділів: 1 – «Основи теорії права і держави»; 5 – «Правнича професія».

Уведено нові питання та теми практичних занять:

ціннісно-сміслові, а саме «Цінність права», «Соціальне призначення держави» (практичне заняття), «Права людини. Покоління прав людини», «Демократія. Верховенство права»; «Зобов'язання держави у сфері прав людини: повага, захист, забезпечення» (практичне заняття), «Права дитини та їх захист»;

ті, що пов'язані з викликами сьогодення, як-от: «Правовий режим надзвичайного стану. Правовий режим воєнного стану» та «Особливості додержання прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах правового режиму надзвичайного або воєнного стану» (практичне заняття), та «Захист прав дитини від жорстокого поводження, експлуатації або інших форм насильства» (практичне заняття); такі, що стосуються неповнолітніх як учасників правових відносин, це: «Неповнолітні як учасники договірних правовідносин», «Спадкування і спадщина», «Неповнолітні як користувачі мережі Інтернет» (практичне заняття), «Здійснення права неповнолітніх на результати інтелектуальної власності» (практичне заняття), «Працевлаштування неповнолітніх. Складання резюме. Співбесіда» (практичне заняття).

Оновлено зміст Розділу 5 «Правнича професія», що має допрофільну та профорієнтаційну спрямованість, за рахунок таких тем: «Призначення правника у сучасному демократичному суспільстві» та «Професійна етика правника» (практичне заняття).

Можемо констатувати, що увиразнення в навчальній програмі питань ціннісного значення права як інструменту справедливості, прав людини як найвищої соціальної цінності змінює логіку побудови змісту предмета. Це дає змогу ефективно досягати програмової мети вивчення основ правознавства: «надання учням / ученицям основ правових знань, виховання поваги до гідності людини, права, державотворчих і правотворчих традицій, любові до держави

Україна, забезпечення умов для формування правової культури, правових орієнтирів і правомірної поведінки».

Навчальна програма інтегрованого курсу «Основи правознавства» (9 клас) розміщена на сайті МОН України.

Інтегрований курс «Громадянська освіта» (10 клас)

Зміни в навчальній програмі інтегрованого курсу продиктовані його специфікою– особливостями змісту та методикою навчання. Тож програма мала бути осучаснена відповідно до реалій і викликів сьогодення.

У пояснювальній записці програми курсу:

Оновлено формулювання загальної мети навчання громадянській освіті й уточнено завдання, через які ця мета реалізується. Метою громадянської освіти визначено цілеспрямовану підготовку учнівства до ефективного функціонування в системі демократичних суспільних відносин на основі соціальної взаємодії, громадянської участі та відповідальності. До завдань навчання учнів курсу додано завдання формування приналежності до політичної нації.

Детально прописані рекомендації щодо проведення практичних занять як обов'язкового складника навчання учнів курсу. Так, у програмі зазначено, що перелік тем практичних занять (6-8 до кожного розділу) – орієнтовний. Забезпечуючи академічну свободу вчителя, йому надано можливість обирати відповідні теми із програми або пропонувати власні теми (чи обговорювати нагальну тематику з учнями), враховуючи потреби та інтереси конкретного класного колективу та пізнавальні інтереси учнів. При цьому рекомендовано проводити 3-4 практичні заняття із кожного розділу. Переважна більшість тем практичних занять сформульовано у форматі питальних речень (як навчальна проблема).

У зміст програми курсу внесено такі зміни:

Додано теми: «Права дитини», «Права людини та права дитини в умовах збройного конфлікту».

У виразно окремі змістові аспекти (передусім пов'язані з проблемою реалізації та захисту прав людини) та додано окремі питання:

щодо прав людини: «Людська гідність – основа прав людини», «Рівноправність»; «Порушення прав людини», «Поняття механізмів захисту прав людини», «Міжнародні та європейські механізми захисту прав людини», «Забезпечення та реалізація прав дитини в Україні», «Правова держава»;

щодо збройної агресії РФ проти України та політичних, економічних, соціальних реалій сьогодення: «Війна як найжорсткіший прояв збройного конфлікту», «Збройна агресія РФ проти України як виклик світовому порядку та демократичним цінностям» «Україна і НАТО: напрямки співпраці»;

щодо громадянської активності: «Громадські організації. Інші форми самоорганізації громадян», «Участь громадян у розв'язанні проблем громади», «Громадянська позиція, активність та відповідальність. Волонтерство»,

«Принципи та значення учнівського самоврядування. Учнівське самоврядування онлайн»;

щодо розпізнавання маніпуляцій та постправди, протидії пропаганді: «Інформаційні війни», «Інформаційна безпека та її складові», «Як розпізнати маніпуляції та захиститись від них»; щодо змін в економічній сфері а період дії воєнного стану (наприклад, в трудових відносинах, у веденні домогосподарства, ринку праці тощо).

Додано актуальні для сьогодення й віковідповідні теми практичних занять, наприклад, такі: «Якою є роль правозахисних організацій та правозахисників», «Які способи та шляхи захисту цивільних осіб в умовах збройного конфлікту», «Як убезпечити себе та своїх близьких в умовах збройного конфлікту», «Громадянський опір збройній агресії рф в Україні», «Які основні наративи інформаційних війн», «Приклади пропаганди: аналіз та протидія», «Як подати скаргу на медіа: звертаємося до Комісії з журналістської етики», «Аналіз попиту на ринку праці і складання резюме», «Які глобальні проблеми сучасності стосуються України», «Як міжнародні гуманітарні організації надають допомогу під час збройного конфлікту та надзвичайних ситуацій», «Як волонтери різних країн підтримують Україну в умовах збройного конфлікту» та ін.

Оновлений зміст і результати навчання учнів інтегрованого курсу «Громадянська освіта» уможливить дієве навчання учнів громадянства, яке передбачає здобуття знань і навичок взаємодії в спільноті, громаді, державі, формування активної громадянської позиції, активності та відповідальності.

Навчальна програма інтегрованого курсу «Громадянська освіта» (10 клас) розміщена на сайті МОН України.